

BØRN SOM OFRE OG VIDNER I SAGER OM SEKSUELLE OVERGREB

AF BETH GROTHE NIELSEN

Aldre teorier om børn som vidner

Opfattelsen af børn som utroværdige vidner synes at være dybt rodfæstet i voksnes forestillinger. F.eks. viser helt nye undersøgelser i USA, at nævninger generelt tillægger voksne øjenvidners udsagn større vægt end børns.¹⁾

Denne opfattelse er langt fra ny. I dansk procesret har det været reglen, at børn slet ikke kunne føres som vidner, hvilket fremgår af Danske Lov (fra 1683) 1-13-18, der fratager vidneudsagn af børn under 15 år gyldighed.

I nyere tid fik den manglende tiltro til børns forklaringer *videnskabelig legitimitet* gennem den (vidne)psykologiske forskning, der opstod i Europa omkring århundredskiftet. Sammenfattende viste den tids undersøgelser tre træk ved børn: De er i høj grad suggestible, de er ude af stand til at skelne fantasi fra virkelighed, og de er tilbøjelige til at opdigte seksuelle overgreb.²⁾

At børn let lader sig suggerere, sluttede man fra eksperimenter af følgende type: En gruppe 7-årige skolebørn blev spurgt, hvilken farve deres lærers skæg havde. Til trods for, at læreren var skæggløs, angav 84% af børnene en eller anden farve. Der blev ikke brugt voksne kontrolpersoner. Den belgiske psykolog, som foretog eksperimentet, udtrykte ganske godt datidens opfattelse ved at spørge: »When are we going to give up, in all civilized nations, listening to children in courts of law?«³⁾

I den første selvstændige danske vidnepsykologiske fremstilling (fra 1936) gøres der opmærksom på, at ikke alle eksperimenter med børn som vidner har givet rent negative resultater. Det understreges dog, at man »alligevel principielt skal møde barnets udsagn med større forsigtighed og tvivl end den voksnes«, og at piger i puberteten er »særlig farlige og utilforladelige som vidner«. Det er især pigers beskyldninger mod skolelærere, der bekymrer. Incest og lignende omtales ikke direkte.⁴⁾

Det blev den svenske vidnepsykolog Arvid Wachtmeisters bog »För ung att tale sanning?« fra 1943 (dansk udgave i 1948), der i Danmark kom til at repræsentere den autoriserede forståelse af problemerne med børn som vidner. Wachtmeister fremhæver, at heller ikke voksne altid er pålidelige, og at børn undertiden er bedre vidner end voksne, men at »et barns Vidneudsagn maa betragtes med endnu større Mistro end den voksnes«. ⁵⁾

Wachtmeister beskæftiger sig indgående med børn som vidner i sædelighedssager, herunder incest, og fremhæver piger i puberteten som de farligste vidner. Han skriver bl.a.:

Der findes Tilfælde, hvor der vel nok er sket visse Berøringer, men alene saadanne, at man under Hensyn til den foreliggende Situation skulle kunne vente, at den mindreaarige ikke nærede nogen Tvivl om Berøringens Art, men hvor hun alligevel taler om »Usædeligheder«. Her er der tale om Piger i Pubertetsalderen. Med Hensyn til puberterende mindreaarige og i Særdeleshed puberterende Pigers Upaalidelighed og Farlighed som Vidner hersker der fuld Enighed blandt Vidne- og Seksualpsykologer. ⁶⁾

Denne beskrivelse blev med varierende ordlyd gentaget de følgende årtier ⁷⁾ og kan stadig findes i det danske politis lærebøger:

Pigers fantasi i pubertetsalderen er ofte stærkt præget af deres erotiske forestillinger og kan give sig udslag i stærke overdrevninger eller direkte usandheder i deres forklaringer om emner, der har med kønslivet at gøre. Ved afhøring af piger i denne alder i sædelighedssager må politimanden have dette i erindring og være yderst skeptisk over for en fantasifuld beretning. ⁸⁾

I 1960'erne blev spørgsmålet om børn som vidner i straffesager flere gange rejst i det danske Folketing, og i januar 1968 blev der nedsat et særligt udvalg til at beskæftige sig med bl.a. dette spørgsmål. Resultatet blev betænkning nr. 622/1971 om efterforskning i straffesager m.v. Om børn som vidner hedder det bl.a.:

Det er en almindelig opfattelse, at børn under en vis alder ikke kan holde virkelighedsoplevelser og oplevelser i fantasien ude fra hinanden, og at børn er mere suggestible end voksne. Børns hukommelse er kortere end voksnes, og risikoen for, at erindringen om det iagttagne ændres under indre bearbejdning af stoffet eller i forbindelse med samtaler med andre, er muligvis større hos børn end hos voksne. Afhøring af børn, der f.eks. har været ofre i sædelighedssager, må ske med hensyntagen til disse fejlkilder. ⁹⁾

Mens udvalget arbejdede, havde der i Folketinget været fremsat forslag om, at børnevidner skulle kunne underkastes en børnepsykiatrisk undersøgelse med henblik på at bedømme deres udsagns sandhedsværdi. ¹⁰⁾ I ovennævnte betænkning afvises dette forslag på grund af de få erfaringer man havde på området, de væsentlige ulemper (herunder et længerevarende ophold på en børnepsykiatrisk afdeling) det ville medføre for barnet, og manglen på specielt uddannede vidnepsykologer. ¹¹⁾ Forslaget i Folketinget var foranlediget af en konkret sag, hvor en fritidspædagog var blevet dømt for blufærdighedskrænkelser »alene på en 9-årig piges udsagn«. Forslagsstilleren erkendte, at problemet med utroværdige vidner nok var generelt, men fandt, at det »kan få helt katastrofale konsekvenser i forbindelse med børnevidner«.

I den pågældende sag havde *forsvareren* i forbindelse med anke af dommen forsøgt at få pigen underkastet en børnepsykologisk undersøgelse med det formål at få en udtalelse om hendes »fantasi, specielt behov, interesse og viden om seksualitet, om muligt på grundlag af en personlighedsprøve, da de i sagen foreliggende oplys-

ninger om, at pigen er fornuftig, ærlig og ikke særlig fantasifuld, findes at hvile på et alt for spinkelt grundlag«. Landsretten fandt ikke hjemmel til at *gennemtvinge* en sådan undersøgelse.¹²⁾

Samme år havde Højesteret behandlet et tilfælde, hvor en forsvarer havde begæret tilkaldelse af en psykologisk sagkyndig til under en nævningesag at vejlede nævningerne om pålideligheden af børns vidneudsagn i almindelighed. Højesteret fandt ikke tilstrækkelig grund til at imødekomme begæringen.¹³⁾

Bevisførelse om børns troværdighed

I 1980'erne synes situationen at være en anden. Det er ikke ualmindeligt, at der i straffesager om seksuelle overgreb mod børn af *anklagemyndigheden* fremlægges erklæringer fra psykologer eller føres psykologer som vidner angående troværdigheden af børns forklaringer, og i en stor del af de vidneforklaringer, som afgives af pædagoger og andre professionelle, indgår der udtalelser om børnenes troværdighed. Vurderingen kan knytte sig til barnets troværdighed, for så vidt angår det, sagen drejer sig om, som i et tilfælde, hvor kommunens psykologiske konsulent ifølge domsreferatet »[S]ammenfattende vurderede en [13-årig piges] oplysninger som sandfærdige og oplevelserne som reelle«. Eller det kan dreje sig om en vurdering af barnets troværdighed i almindelighed som i et tilfælde, hvor en lærer udtalte, at hun »aldrig havde haft anledning til at betvivle [en 10-årig piges] ærlighed«.

I den danske retsplejelovs § 185, stk. 1, 1. pkt., findes følgende bestemmelse:

Bevisførelse om et vidnes almindelige troværdighed må kun finde sted på den måde og i den udstrækning, som retten bestemmer.

Heri forudsættes tilsyneladende, at man altid kan sondre mellem almindelig og speciel troværdighed. Problemet har været behandlet i et par nyere sager.

I et tilfælde var en mand tiltalt for at have begået seksuelle overgreb, herunder forsøg på anal samleje, gennem en periode på ca. halvandet år, mod en niece, der var 5 år ved forholdets start. Pigen var netop fyldt 7 år, da hun i oktober 1985 blev afhørt af politiet og en uge senere i et indenretligt forhør.

Som konklusion på denne afhøring hedder det:

[Pigens] tidsfornemmelse virkede ikke som en voksen persons, og det kan måske være svært at sige, hvor nøjagtig hun angiver, hvilket antal gange de forskellige ting er sket, men hendes forklaring virkede ellers uskuelig nok.

Under domsforhandlingen i byretten blev der afspillet en båndoptagelse af politiets afhøring, og forklaringen i retsmødet blev dokumenteret, men pigen blev ikke afhørt. Blandt flere vidner blev en psykolog, der havde pigen i terapi, afhørt. Inden afhøringen havde der været tvist om afhøringstemaet. Anklagemyndigheden fandt, at

de spørgsmål, den ville stille, drejede sig om vidnets (pigens) specielle troværdighed og derfor ikke var omfattet af reglen i retsplejelovens § 185, stk. 1. Forsvareren protesterede bl.a. under henvisning til, at psykologen ikke kunne antages at være helt upartisk, idet det var hendes opgave at hjælpe barnet, og at den pågældende bevisførelse drejede sig om pigens almindelige troværdighed, som det er rettens opgave at vurdere. Byretten afsagde en kendelse, der fulgte forsvareren, og som blev kæret til landsretten af anklagemyndigheden, hvorefter sagen blev udsat.

Af anklagemyndighedens kæreskrift fremgår det, at man ønskede afhøring om psykologens umiddelbare kendskab til pigens forklaring om de seksuelle overgreb og omstændighederne, hvorunder den var fremkommet, samt en professionel vurdering af troværdigheden af forklaringerne. Derimod ønskedes ikke forklaring om børns troværdighed i almindelighed.

Forsvareren anførte, at han alene havde modsat sig, at psykologen blev afhørt om sin professionelle vurdering af forklaringerne. Han uddybede sit synspunkt således:

Anklagemyndigheden synes at være af den opfattelse, at bevisførelse om et vidnes troværdighed i forbindelse med en konkret forklaring kan ske uden begrænsning, hvorimod bevisførelse om et vidnes almindelige troværdighed kun kan finde sted i overensstemmelse med retsplejelovens § 185, stk. 1. Efter forsvarerens opfattelse er der vel nærmest anledning til at drage den slutning, at bevisførelse om et vidnes specielle troværdighed gennem afhøring af sagkyndig næppe har hjemmel, jfr. U 1969.491. Det forekommer uantageligt, at en bevisførelse skulle kunne finde sted gennem afhøring af en terapeut, når der ikke ville være hjemmel til at få forelagt en undersøgelse specielt rettet mod formålet med bevistemaet.

Forsvareren tilføjede, at vidnepsykologisk bistand utvivlsomt kunne være af betydning i en sag som den foreliggende. Der måtte i så fald være tale om en fuldstændig uafhængig sagkyndig, som ikke forinden havde beskæftiget sig terapeutisk med barnet. Den af forsvareren nævnte dom er omtalt ovenfor og handler – som det vil være fremgået – ikke om førelse af beviser, *der allerede er til stede*, men derimod om en forsvarers forsøg på at få gennemført en psykologisk undersøgelse af en 9-årig pige for at få en udtalelse om hendes troværdighed. Retten fandt dengang ikke, at der var hjemmel til at *gennemtvinge* en sådan undersøgelse. Forsvarerens henvisning er derfor ganske vildledende.

I den aktuelle sag stadfæstede landsretten byrettens kendelse om, at det ikke fandtes hensigtsmæssigt at afhøre psykologen om troværdigheden af pigens forklaringer. Under den fortsatte domsforhandling i byretten fremlagde anklagemyndigheden et nyt afhøringstema for psykologens forklaring. Spørgsmål 5 lød:

Om vidnet under terapien har iagttaget en adfærd hos P, der ud fra et psykologisk synspunkt erfaringsmæssigt indikerer, at hun har været udsat for seksuelle overgreb.

Såfremt spørgsmålet blev besvaret bekræftende:

Om hvilken iagttaget adfærd, der ligger til grund for den bekræftende besvarelse af spørgsmål 5.

Anklagemyndigheden anførte til støtte for kravet om afhøring af psykologen bl.a., at psykologens vurdering af, hvorvidt pigens adfærd indicerede seksuelle overgreb, svarer til en fysisk lægeundersøgelse. Psykologien har ifølge anklagemyndigheden en vis bevisvægt, og det er som ved andre bevismidler retten, der skal afgøre, hvilken vægt man skal tillægge beviset. Hertil indvendte forsvareren, at psykologien er en ueksakt videnskab, som det vil være farligt at anvende som bevis for seksuelle overgreb.

Forsvareren anførte, at de nye spørgsmål i realiteten drejede sig om samme problem, som var afgjort ved den af landsretten stadfæstede kendelse. Byretten afsagde en ny kendelse, hvorefter spørgsmålene ikke fandtes omfattet af den tidligere kendelse, og psykologens rolle som terapeut for barnet ikke fandtes at være til hinder for afhøringen. Også denne kendelse blev påkæret af forsvareren, men byretten fulgte anklagerens protest mod yderligere udsættelse af sagen, og psykologen blev afhørt.

Psykologen forklarede, at hun hos pigen havde set en kontaktform over for voksne, som er ganske karakteristisk for børn, der har været udsat for seksuelle overgreb, og hun beskrev denne nærmere. Pigens adfærd viste ifølge psykologens opfattelse, at hun var blevet seksuelt misbrugt af en voksen, men ikke af hvem. Adfærden kunne ikke være udslag af andre problemer som f.eks. kold eller hård opdragelse. Pigen havde efter lang tid selv fortalt om onklens overgreb uden, at psykologen på noget tidspunkt havde antydnet, hvad hun mente var problemet.

I byrettens dom omtales psykologen som *sagkyndigt vidne*. Tiltalte blev dømt for de påsigtede overgreb mod pigen, og i rettens begrundelse indgår en henvisning til psykologens forklaring. Tiltalte ankede til frifindelse, og byrettens kendelse angående afhøring af psykologen blev samtidig kæret.

Forsvareren påstod ophævelse af byrettens dom og hjemvisning på grund af rettergangsfejl. Forsvareren anførte i en skrivelse til retten som sin væsentligste begrundelse for at protestere mod førsel af psykologen som vidne, at

... hun som terapeut må antages at tro så meget på [pigens] oplysninger, at hun ikke uholdt kan afgive vidneforklaring. Vidnet er i realiteten under sagen sagkyndigt vidne og det må ved anvendelse af sagkyndige vidner tilstræbes, at vidnet ikke har nogen forhåndsstilling til sagen.

Drejer det sig om lægelige (psykiatriske/psykologiske) spørgsmål, er der sædvanligvis endvidere mulighed for forelæggelse for Retslægerådet. Denne mulighed har ikke været til stede i det foreliggende tilfælde.

...

Endelig skal jeg bemærke, at dersom landsretten ikke følger mine påstande, er der i realiteten åbnet mulighed for indkaldelse af psykologbistand i sædelighedssager, ikke

blot efter begæring af anklagemyndigheden men også fra forsvaret, hvilket i hvert fald er i strid med den nuværende retspraksis.

Anklagemyndigheden fastholdt, at der ikke var tale om rettergangsfejl, idet psykologen kun var blevet afhørt om sine iagttagelser af pigens adfærd. Landsretten udtalte:

3 voterende finder, at der med spørgsmål 5 i det fremlagte afhøringstema og vidnets besvarelse af dette spørgsmål i realiteten er sket en afhøring af hende om hendes professionelle vurdering af troværdigheden af P's forklaringer.

Da dette må anses for stridende mod kendelsen af 28. januar 1987, foreligger der en rettergangsfejl.

Under hensyntagen til anklagemyndighedens standpunkt stemmer disse voterende herefter for at ophæve dommen.

3 voterende finder, at der ved vidneafhøringen alene er tilvejebragt oplysninger om P's adfærd, der indgår i rettens samlede bevisbedømmelse. Afhøringen har derfor ikke været i strid med kendelse af 28. januar 1987.

Disse voterende stemmer derfor for at tage anklagemyndighedens påstand til følge.

Herefter blev sagen hjemvist til fornyet behandling ved byretten. Anklagemyndigheden søgte om tredje instansbevilling for at få afgørelsen indbragt for Højesteret, men fik afslag herpå. Anklagemyndigheden forelagde derefter følgende spørgsmål for Retslægerådet:

1. Er bestemte adfærdsformer, og i bekræftende fald hvilke, typiske for børn, der har været seksuelt misbrugt?
2. Kan det fra forekomsten af nogle, eventuelt med en bestemt kombination af de ovennævnte adfærdsformer m.v. slutes, at det er sandsynligt, at et barn har været seksuelt misbrugt?
3. Hvis spørgsmål 2 besvares bekræftende, med hvilken grad af sikkerhed kan det da slutes, at adfærdsformen skyldes seksuelt misbrug?
4. Er det efter psykologiske og børnepsykiatriske erfaringer sandsynligt, at et 7-års barn opdiger forklaringer, der indeholder seksuelt misbrug med dem selv som hovedperson?
5. Giver forespørgslen Retslægerådet anledning til særlige bemærkninger?

Retslægerådet svarede:

Ad spm. 1-2-3:

De nævnte former for adfærd (behagesyge, seksualiseret kontakt, fiksering på egne kønsdele) og andre lignende fænomener tyder på, at der kan foreligge seksuelt misbrug, men andre årsager kan ikke udelukkes. Ingen bestemt adfærd eller kombination af symptomer er specifik for følgerne af seksuelt misbrug og sandsynligheden for, at et sådant har fundet sted, må bedømmes konkret i hvert enkelt tilfælde. Graden af sikker-

hed med hensyn til disse handlingers forekomst afhænger ikke alene af en vurdering af barnets adfærd og symptomer, men må altid ses i sammenhæng med dets personlighed og miljø og de iøvrigt foreliggende omstændigheder.

Ad spm. 4:

Kan ikke besvares generelt.

Ad spm. 5:

Nej.

I slutningen af 1989 – godt fire år efter sagens start – frafaldt anklagemyndigheden tiltalen ¹⁴⁾.

I et andet tilfælde, hvor en mand var tiltalt for anden kønslig omgængelse end samleje med sin venindes 5-årige datter, protesterede forsvareren mod afhøring under domsforhandlingen af en psykolog, der ifølge forsvareren intet direkte kendskab havde til barnet, men havde haft adgang til at se en del af sagens akter og en video-optagelse af politiets afhøring af barnet. Efter forsvarerens mening kunne der derfor alene blive tale om, at psykologen kunne udtale sig om pigens troværdighed. Forsvareren understregede, at det er rettens opgave at vurdere et vidnes troværdighed, og hævdede, at der ikke var grund til at give retten særlig sagkyndig vejledning i denne forbindelse.

Retten afsagde kendelse om, at den begærede bevisførelse fandtes at gå ud på en vurdering af vidnets almindelige troværdighed, som den ikke fandt at burde tillade i den foreliggende sag, jfr. retsplejelovens § 185, stk. 1. Anklagemyndigheden fik derfor ikke tilladelse til at føre psykologen som sagkyndigt vidne i retten eller til at fremlægge den erklæring, som psykologen havde udarbejdet. Tiltalte blev dømt i byretten og ankede dommen. Psykologen blev heller ikke ført som vidne under ankesagen, men dommen blev stadfæstet. ¹⁵⁾

Forsvareren i den netop omtalte sag henviste til afgørelsen i den umiddelbart ovenfor omtalte sag, men forsvarernes argumenter i de to sager afviger på flere punkter. I den første modsætter forsvareren sig førelse af psykologen som vidne med henvisning til, at hun »i realiteten« er sagkyndigt vidne, men ikke »uhildet« kan afgive forklaring, fordi hun som terapeut *kender* pigen. I den anden er forsvarerens argument, at psykologen *ikke har direkte kendskab* til barnet og derfor kun kan udtale sig generelt.

I den første sag fremfører forsvareren, at vidnepsykologisk bistand kunne være af betydning, dersom der var tale om en uafhængig sagkyndig, der ikke forud havde beskæftiget sig terapeutisk med barnet. Det var tilsyneladende netop, hvad der var tale om i den anden sag.

En sammenligning med de ovenfor omtalte sager fra 1960'erne kunne tyde på, at forsvarerne dengang gerne så psykologer inddraget i vurderingen af et konkret barns troværdighed eller af børns troværdighed i almindelighed, mens forsvarerne nu om dage gør alt for at undgå dette. Baggrunden for et muligt skift i forventningerne til

psykologer i denne sammenhæng kan måske belyses ved en gennemgang af den nyeste forskning på området.

Mens – som omtalt – psykologernes opfattelse tidligere var, at børn er utroværdige og opfinder seksuelle overgreb, synes ny viden at have ændret dette billede.

Nye undersøgelser af børns troværdighed

Interessen for egentlig forskning i emnet børn som vidner synes ikke at være stor i Danmark. Den eneste, der i den senere tid lidt mere indgående har beskæftiget sig med spørgsmålet, er Eva Smith, der er professor i procesret ved Københavns Universitet. I sin disputats fra 1986 refererer hun tidligere tiders enstemmige kor af vidnepsykologer og deres ekko i retslivet, som lød: »Børn er de farligste af alle vidner«. Hun referer imidlertid også udenlandske undersøgelser fra slutningen af 1970'erne og begyndelsen af 1980'erne, der viser et noget andet billede, nemlig f.eks. at der ikke er stor forskel i evnen til at besvare neutrale eller ledende spørgsmål korrekt hos børn og voksne, at 9-årige er bedre til at gengive detaljer end voksne etc.¹⁶⁾

Eva Smiths egne eksperimenter har ikke haft til formål at belyse børns evne som vidner. Hendes forsøgspersoner var alle over 18 år. Men i en forundersøgelse brugte hun bl.a. børn i 13-14 års alderen. Hun fandt, at i hvert fald børn i denne aldersklasse ikke er mere suggestible eller i øvrigt dårligere vidner end voksne.¹⁷⁾

Siden Eva Smiths disputats er udviklingen gået stærkt i udlandet, for så vidt angår eksperimenter vedrørende børn som vidner. Især i USA er der fra midten af 1980'erne sket en nærmest eksplosiv vækst i mængden af forskning på dette område. Interessen hænger sammen med den stigende erkendelse af ofres/vidners svage position og dårlige behandling i almindelighed såvel som den skærpede opmærksomhed på fysisk og seksuel mishandling af børn. I kampen mod børnemishandling i USA er retssystemet blevet mere og mere involveret, og behovet for ændringer i de regler, som gjorde det vanskeligt at retsforfølge forbrydelser mod børn, blev klart.

Den nye forsknings resultater går klart i retning af en rehabilitering af tidligere tiders løgnagtige, fantasifulde og suggestible børnevidner og har kunnet legitimere en række reformer i USA's straffesystem inden for de allerseneste år. I dag er kravet om »corroboration« (vidneudsagn, tekniske beviser etc. ud over barnets forklaring) ophævet, for så vidt angår alvorlige seksualforbrydelser mod børn, og over halvdel af enkeltstaterne har afskaffet reglen om, at børn er inkompetente vidner alene på grund af alder. Som ved voksne vidner er det nu overladt til juryen at afgøre vægt og troværdighed af et barns vidneudsagn.¹⁸⁾

Meget af den nye forskning i USA handler om børns evne til at huske enkeltheder i situationer eller handlingsforløb, som de er blevet præsenteret for i form af billeder, film, historier eller levende optrin. Ikke overraskende har det vist sig, at jo yngre børnene er (der har været brugt forsøgspersoner helt ned til tre år), jo sværere har de ved at huske alle enkeltheder og genfortælle dem, jo lettere lader de sig lede på vild-

spor (suggerere), og jo oftere blander de fantasi og virkelighed. Generelt viser eksperimenterne dog kun små forskelle mellem aldersgrupperne indbyrdes og mellem børn og voksne. I virkeligheden eksisterer der betydelige individuelle forskelle inden for hver enkelt gruppe. Konklusionen er, at der ikke er holdepunkter for at tvivle på et vidnes iagttagelsesevne og hukommelse udelukkende fordi, dette vidne er et barn.¹⁹⁾

Et andet område, der har interesseret forskerne, er børns evne til at genkende personer, som de har set på billeder eller i levende live under eksperimenterne. Nogle undersøgelser viser samme tendens som netop nævnt. Jo yngre børnene er, jo sværrer har de ved at genkende ansigter. I andre har man imidlertid fundet, at børn helt ned til 6 år er ligeså gode som – i et enkelt eksperiment endog bedre end – voksne til at udpege den rigtige person i en foto-konfrontation.²⁰⁾

Et barns evne til at huske detaljer og ansigter er af betydning, hvis det har været vidne til f.eks. et røveri, som man ved er sket. Noget andet er, når barnet hævder selv at have været offer for en forbrydelse, som ingen har overværet. Her er det kritiske spørgsmål, om barnet taler sandt. I erkendelse af, at undersøgelser af børns evne som øjenvidne ikke siger noget om dette problem, er der også foretaget eksperimenter, der i så høj grad som muligt simulerer en egentlig offersituation.

Af åbenbare etiske grunde kan man naturligvis ikke udsætte børn for seksuelle overgreb for derefter at studere deres evne til korrekt gengivelse af det skete. Forskerne valgte derfor børn, der alligevel skulle udsættes for »ubehagelige overgreb«, nemlig henholdsvis at få taget blodprøve og at blive vaccineret. Der blev brugt kontrolgrupper af børn, som ikke blev udsat for »overgreb«.

Af speciel interesse er eksperimentets anvendelse af suggestive spørgsmål, der skulle vise, om børnene kunne fås til at fortælle om »overgreb«, som de faktisk ikke havde været udsat for. Konklusionen blev:

Interestingly, across the studies, children never made up false stories of abuse even when asked questions that might foster such reports.²¹⁾

Denne undersøgelse synes at bekræfte det manglende videnskabelige belæg for, at børn hyppigt »opfinder« seksuelle overgreb. To amerikanske psykologer, der har gennemgået relevante tidligere undersøgelser, kommer til samme resultat. De omtaler bl.a. en opgørelse over anmeldelser til de sociale myndigheder i Denver i 1983. Kun 2% af dem, der kom fra børnene selv, blev anset for falske. De drejede sig alle om teenagepiger, der havde en fortid med seksuelt misbrug.²²⁾ Det kan af referatet ikke udledes, om der var tale om bevis for falske anmeldelser, eller om de blot blev vurderet som falske. Udtrykket »considered to be fictitious« anvendes.

En ting er nemlig, at de nyeste forskningsresultater tyder i retning af, at der snarere er tale om individuelle end kategorielle forskelle i børns og voksnes iagttagelsesev-

ne, hukommelse og ærlighed. Noget andet er, om denne viden har fået nogen indflydelse hos de professionelle i straffesystemet og andre offentlige myndigheder, der skal vurdere børns udtalelser om f.eks. seksuelle overgreb.

Dette emne har også interesseret den nye vidnepsykologiske forskning i USA. Der findes efterhånden en hel del undersøgelser af, hvordan lægdommere opfatter børn som vidner, hvilke kommunikations- og adfærdsformer hos børn, der får lægdommere til at tro eller mistro dem, hvilken alder børn skal have for at blive troet eller siddetillet med voksne af lægdommere etc.²³⁾

Et eksperiment gik ud på, at de tidligere omtalte børn, som fik taget blodprøve eller blev vaccineret, omkring et år senere blev bedt om under retssalslignende omstændigheder at forklare om hændelserne. Deres forklaringer blev optaget på video og senere vist for grupper af voksne forsøgspersoner, der fik at vide, at optagelserne stammede fra en retssag om lægelig fejlbehandling. Hovedresultatet var, at »lægdommerne« var ude af stand til at skelne mellem nøjagtige og unøjagtige forklaringer. De vurderede, at jo ældre barnet var, jo mere korrekt var dets udsagn, hvilket ikke stemte med virkeligheden. Generelt blev børnenes troværdighed vurderet væsentligt lavere, end der var belæg for. Det barn, som gengav sine oplevelser mest nøjagtigt, blev takseret som »very uncredible«. Barnet var 4 år.²⁴⁾

Af interessante detaljer kan nævnes, at jo mere sikker i sin fremtræden barnet blev opfattet, jo mere troværdigt blev det anset for at være, hvilket heller ikke stemte med virkeligheden. Dette svarer til en erfaring, som Eva Smith gjorde i sin forundersøgelse. Der blev bl.a. brugt en skoleklasse af 13-14 årige. Deres klasselærer gennem de seneste 5 år blev bedt om at give en kort bedømmelse af hver enkelt elevs troværdighed svarende til den, hun ville have givet, hvis hun var blevet spurgt af retten. En pige blev af læreren beskrevet som fornuftig, moden og velbegavet, og hendes vidneudsagn som værende af samme vægt, som hvis det kom fra en voksen. En dreng blev karakteriseret som et lille forvirret hoved, umoden og drømmende. I virkeligheden var pigen det dårligste vidne overhovedet, medens drengen havde en utrolig præcis iagttagelsesevne og modstod ledende spørgsmål med urokkelighed. Men pigen virkede dygtig og sikker, drengen mut og veg.²⁵⁾

Til sidst skal nævnes et eksperiment, der viser, at myterne om de forførende, fantasifulde pubertetspiger stadig påvirker opfattelsen af deres troværdighed. Tre barneskuespillere i alderen 5, 9 og 13 år blev brugt til at spille ofre for seksuelt betonedede befølinger fra en voksen, der skulle forestille henholdsvis en nabo og en stedfar. De forskellige versioner af filmen blev vist for grupper af voksne forsøgspersoner, »lægdommere«, som fik oplyst, enten at der ikke var andre beviser end pigens forklaring, at et 9-årigt barn kunne bevidne overgrebene, eller at en voksen kunne bevidne overgrebene.

Af de mange interessante resultater skal her kun nævnes, at manden blev erklæret skyldig af 81% af forsøgspersonerne i de tilfælde, hvor offeret var den 9-årige, i 75%

af tilfældene, hvor offeret var den 5-årige, og kun i 65% af tilfældene, hvor ofret var den 13-årige. En analyse af de videoer, der var blevet optaget af »læggdommernes« vooteringer, viste, at i sagen med den 13-årige pige var der mange overvejelser i retning af, om hun selv havde lagt op til situationen. Selv om forsøgspersonerne på forhånd havde fået forklaret befølingernes absolutte strafbarhed på grund af børnenes alder, fik hendes formodede egen skyld – som der intet objektivt belæg var for – tilsyneladende indflydelse på vurderingen af hendes troværdighed.

Forskerne var i tvivl, om »læggdommernes« vurdering af den 13-årige pige som mere ansvarlig for overgrebet og mindre troværdig end de andre børn, skyldtes selve historien eller måden, de tre barneskuespillere udførte deres roller på. I en spørgeskema-undersøgelse blev andre forsøgspersoner derfor bedt om at svare på, om de ville tro mere eller mindre på et barnevidne i 5-, 9- eller 13-års alderen i en sag om seksuelt misbrug. Den 13-årige blev valgt som den, man ville tro mindst på, i 50% af svarene, den 5-årige i 37% og den 9-årige i 13%.

Forskerne fandt det forståeligt, om den 5-årige til en vis grad blev undervurderet på grund af suggestibilitet, og om den 9-årige blev højt vurderet på grund af, at hun var for ung til at »opfinde« befølingerne. De fandt det nedslående, at den i denne sammenhæng helt irrelevante vurdering af medansvarlighed fik forsøgspersonerne til at opfatte den 13-årige som mindre troværdig. Den almindelige opfattelse (som støttes af forskningsresultater) af øget troværdighed med alder ændres tilsyneladende, når der er tale om seksualforbrydelser og piger i puberteten. Man har længe vist, at voksne voldtægtsofre ofte opfattes som medansvarlige og dermed utroværdige. Denne undersøgelse tyder på, at opfattelsen smitter af på piger helt ned til 13-års alderen.²⁶⁾

Vidnepsykologi og strafferet

To vigtige aktører i en straffesag er anklageren og forsvareren. Deres holdning til børnevidner har også interesseret den vidnepsykologiske forskning i USA. En spørgeskema-undersøgelse viste store forskelle mellem de to grupper. Her skal blot nævnes, at anklagere generelt vurderede vidneudsagn fra øjenvidner langt højere, hvad angår nøjagtighed, end forsvarere gjorde, og at anklagere vurderede udsagn fra børn i forskellige aldre og fra voksne lige højt. Forsvarerne var langt mere negative end anklagerne i deres vurdering af børns evne til at huske enkeltheder, genkende gerningspersoner, modstå suggestion etc. De mente, at der i 40% af alle sager om seksuelle overgreb var tale om fordrejelse eller overdrivelse fra børnenes side, mens anklagerne mente, at det kun var tilfældet i 12% af sagerne.

Forsvarerne og anklagerne blev også bedt om at besvare spørgsmål vedrørende deres egen adfærd i sager, hvor børn var vidner for *modparten*. De blev bl.a. spurgt, om de ville benytte sig af barnets sårbarhed (forvirring, frygt, suggestibilitet, mang-

lende sproglige formåen etc.) under afhøringen. 67% af forsvarerne og 34% af anklagerne svarede bekræftende.

Et spørgsmål var der uenighed om. Kun 10-13% af de adspurgte juridiske aktører kunne gå ind for brugen af vidnepsykologer som ekspert-vidner i forbindelse med vurderingen af et barns troværdighed eller psykologiske undersøgelses-resultater som argumenter i proceduren.²⁷⁾

Forskerne var naturligt nok bekymrede for juristernes ringe tiltro til deres ekspertise. Denne holdning falder imidlertid godt i tråd med, at domstolene i mange af USA's enkeltstater, herunder Florida, hvor undersøgelsen foregik, afviser psykologvurderinger af børns (og voksnes) troværdighed ud fra den betragtning, at man ellers bevæger sig ind på (læg)dommernes område, som netop er at afgøre, om et vidne er troværdigt.

Den nyeste forskning om børn som vidner bruger sofistikerede matematiske metoder til at udregne resultaterne, men kan formentlig kritiseres for en del af de samme svagheder, f.eks. brug af collestuderende eller frivillige som forsøgspersoner og mangel på voksne kontrolpersoner, som Eva Smith nævner.²⁸⁾ Der er dog næppe tvivl om, at resultaterne gør det berettiget at ændre den traditionelle opfattelse af børn som generelt utroværdige og pubertetspiger som specielt fantasifulde vidner. Som hos voksne er der individuelle forskelle, der mere hænger sammen med personlighed, interesse-baggrund, omstændigheder ved den hændelse, der skal beskrives etc., end med alder. Selv en 4-årig kan afgive en højst troværdig forklaring op til et år efter oplevelsen, som det er fremgået ovenfor.

Spørgsmålet er, hvilken relevans denne type forskning har for strafferetten. Eva Smith gennemgår på udmærket måde problemstillingen.²⁹⁾ Her skal kun gengives nogle hovedtræk.

Et vidneudsagn er resultat af en proces, der kan deles op i to kategorier: En iagttagelses- og hukommelsesproces og en formidlingsproces. Den første ligger uden for andre menneskers kontrol, den sidste kan påvirkes og kontrolleres, bl.a. ved hjælp af processuelle regler og faktiske fremgangsmåder under afhøring.

At små børn generelt er dårligere til at iagttagere, forstå og huske hændelser og omstændigheder end større børn og voksne, kunne begrunde et forbud mod vidner under en vis alder. Men derved ville man gå glip af det troværdige vidneudsagn, som en del 4-årige kan afgive. Det bør være rettens opgave at vurdere ethvert vidneudsagn konkret. Den kan ikke bruge vidnepsykologiske undersøgelser om grupper af 4-årige til at afgøre, om man her står over for en 4-årig af den ene eller den anden slags.

Undersøgelser, der viser, at især små børn har svært ved at besvare ledende spørgsmål korrekt, og at forsøg på at udnytte børns sårbarhed, manglende verbale formåen etc., giver mere ukorrekte vidneudsagn, end de ellers ville have været i stand til at præstere, drejer sig om formidlingsprocessen. Det er muligt at indvirke på og kontrollere denne ved hjælp af regler og procedurer, der forbyder ledende

spørgsmål og ufølsomme eller barske forhørsmetoder. På dette område har vidnepsykologisk forskning klar relevans, ligesom også almindelig børnepsykologisk viden er nødvendig for enhver, der beskæftiger sig med børnevidner.

Konklusion

I Danmark opgiver anklagemyndigheden at rejse strafferetlig tiltale i omkring halvdelen af de sager om seksuelle overgreb mod børn i familien, som anmeldes til politiet. En del af de sluttede sager drejer sig om små børn, der endnu ikke har udviklet evnen til at kommunikere på voksen manér: ved hjælp af ord. Andre handler om lidt større børn, der har et sprog, men som har meget svært ved at bruge det til at tale om seksuelle overgreb. I atter andre tilfælde er der tale om børn i teenage alderen, hvis beretninger om overgreb af den ene eller anden grund ikke findes sikre og troværdige nok til at kunne overbevise retten under en straffesag. Anklagemyndigheden kender de strenge beviskrav, som – med rette – opstilles i straffeprocessen, og vanskelighederne med at få lov til at føre vidner, hvis udsagn kan støtte børnenes forklaringer. Sagerne bliver henlagt »på bevisets stilling«. De ovenfor refererede domme er nogle af de få tilfælde, som er nået igennem til domstolene. De viser med al ønskelig tydelighed disse vanskeligheder.

Man plejer – sådan lidt flot – at sige, at det er bedre, at ti skyldige går fri, end at én uskyldig bliver dømt. Her skal ikke plæderes for en regel af modsat indhold. Man kan dog fristes til at stemme i med den engelske dommer Tom Pigot, der i en artikel om børn som vidner i sager om seksuelle overgreb udtaler:

In our search for justice it is often forgotten that when a guilty person is not charged, or if charged the court case does not reach its proper conclusion but is terminated abruptly because of the failure of a key witness to give evidence or come up to proof, that can be as much a failure or miscarriage of justice as if an innocent person has been convicted.

Han tilføjer efter at have citeret den med de ti skyldige og den ene uskyldige:

I have never been able to understand as a matter of logic why it is better to have ten miscarriages of justice rather than one.³⁰⁾

Det kan ikke være retssystemets opgave at gøre det svært for børn at blive hørt. Det må tværtimod være opgaven at møde børnene på deres egne præmisser og hjælpe dem med at få sandheden frem. Kravene til børns vidneforklaringer kan blive så høje og hindringerne for supplerende forklaringer så store, at straffebestemmelserne om seksuelle overgreb bliver sat ud af kraft i alle tilfælde, hvor der ikke foreligger en tilståelse fra den mistænkte krænker.

Litteratur:

- 1) D. F. Ross, B. S. Miller & P. B. Moran: The Child in the Eyes of the Jury: Assessing Mock Jurors' Perceptions of the Child Witness og Michael R. Leippe & Ann Romanszyk: Children in the Witness Stand: A Communication/Persuasion Analysis of Jurors' Reactions to Child Witnesses, begge i S. J. Ceci, M. P. Toglia & D. F. Ross: Children's Eyewitness Memory, Springer-Verlag, New York m.v., 1987, s. 142 f. og s. 155 f.
D. F. Ross, D. Dunning, M. P. Toglia & S. J. Ceci: Age Stereotypes, Communications Modality, and Mock Jurors' Perceptions of the Child Witness og G. N. Nigro, M. A. Buckley, D. E. Hill & J. Nelson: When Juries »Hear« Children Testify: The Effect of Eyewitness Age and Speech Style on Jurors' Perception of Testimony, begge i S. J. Ceci, D. F. Ross & M. P. Toglia: Perspectives on Children's Testimony, Springer-Verlag, New York m.v., 1989, s. 37 f. og s. 57 f.
- 2) Gail S. Goodman: Children's Testimony in Historical Perspective, i Journal of Social Issues, Vol. 40, No. 2, 1984, s. 9 f.
- 3) J. Varendonck, 1911. Her citeret efter Goodman (note 2), s. 9.
- 4) Poul Bahnsen: Vidneudsagnets Upaalidelighed, Kbh. 1936, s. 206 og s. 209.
- 5) Arvid Wachtmeister: For ung til at tale sandhed? Kbh. 1948, s. 10.
- 6) Samme, s. 53.
- 7) Se f.eks. Jon Palle Buhl, Forhandlingerne på det 23. nordiske juristmøde, 1963, der i sit indlæg skriver: Børn i puberteten – efter de foreliggende oplysninger især piger – er ganske særligt upålidelige vidner, når problemet har eller af barnet hævdes at have med krænkelse af blufærdigheden eller andre sædelighedsforbrydelser at gøre. Helt uskyldige berøringer kan i barnets fantasi blive til stærkt seksualbetonede handlinger, der ved senere gengivelse efterhånden kan antage en sådan karakter, at det er svært for den afhørende at finde overensstemmelse mellem barnets detaljerede og farverige beskrivelse og den sigtedes manglende erindring om, at der overhovedet foregik noget som helst ved den pågældende lejlighed. (Bilag IV, s. 5). Andre eksempler er Kai Tolstrup: Om skadevirkninger af sædelighedsforbrydelser mod piger, Juristen 1969, s. 259, og Per Lindegaard & Jørgen Trolle: Procedure i straffesager, 2. udg., København 1975, s. 43-44.
- 8) Polititeori 5 (1985), Vidner, s. 35.
- 9) Betænkning nr. 622/1971, s. 17.
- 10) Folketingstidende 1968-69, forhandlingerne sp. 6613-6615.
- 11) Betænkning (note 9) s. 25.
- 12) Ugeskrift for Retsvæsen 1969 s. 491.
- 13) Ugeskrift for Retsvæsen 1969 s. 346.
- 14) Meddelelser fra Landsforeningen af Beskikkede Advokater nr. 3/1989.
- 15) Østre Landsret 12.4.1989 a.s. 73/1989.
- 16) Eva Smith: Vidnebeviset. En vurdering af afhøringsmetoder og vidneforklaringer, København 1986, s. 57.
- 17) Samme, s. 57 og 688.
- 18) Josephine A. Bulkley: The Impact of New Child Witness Research on Sexual Abuse Prosecutions, i Ceci et al., 1989 (note 1), s. 208 f.
- 19) David Dunning: Research on Children's Eyewitness Testimony: Perspectives on Its Past and Future, i Ceci et al., 1989 (note 1), s. 230 f.

- 20) C. B. Cole & E. F. Loftus: The Memory of Children, i Ceci et al., 1987 (note 1), s. 178 f.
- 21) Gail S. Goodman, Christine Aman & Jodi Hirschman: Child Sexual and Physical Abuse: Children's Testimony, i Ceci et al., 1987 (note 1) s. 1 f.
- 22) Cole & Loftus (note 20).
- 23) Jfr. note 1.
- 24) Gail S. Goodman, B. L. Bottoms, B. B. Herscovici & Ph. Shauer: Determinants of the Child Victim's Perceived Credibility, i Ceci et al., 1989 (note 1), s. 1 f.
- 25) Eva Smith (note 16), s. 562 f.
- 26) L. M. Duggan III, M. Aubrey, E. Doherty, P. Isquith, M. Levine & J. Scheiner: The Credibility of Children as Witnesses in a Simulated Child Abuse Trial, i Ceci et al., 1989 (note 1), s. 71 f.
- 27) M. R. Leippe, J. C. Brigham, C. Cousins & A. Romanczyk: The Opinions and Practices of Criminal Attorneys Regarding Child Eyewitnesses: A Survey, i Ceci et al., 1989 (note 1), s. 100 f.
- 28) Eva Smith (note 16), s. 52 f.
- 29) Samme, s. 65 f.
- 30) Tom Pigot: Women and Children First. I J. R. Spencer et al.: Children's Evidence in Legal Proceedings. An international Perspective. University of Cambridge 1990.

Adresse:

Universitetslektor Beth Grothe Nielsen
Institut for proces- og kriminalvidenskab
Aarhus Universitet
DK-8000 Århus C